

9. *Ляшенко О.* Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ : НІСД, 2015. 348 с.; 10. *Sakhno A., Hryvkiivska O., Salkova I., Kucher L.* Evaluation of the Efficiency of Enterprises by the Method of Analysis of Functioning Environment. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2019. Vol. X. No. 3 (35). Pp. 499–507; 11. *Sakhno A., Polishchuk N., Salkova I., Kucher A.* Impact of Credit and Investment Resources on the Productivity of Agricultural Sector. *European Journal of Sustainable Development*. 2019. No.8 (2). Pp.335–345; 12. *Sakhno A., Salkova I., Broyaka A., Priamukhina N.* Methodology for the Impact Assessment of the Digital Economy on Agriculture Development. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, Volume-8, Issue 3C, November 2019, pp 160–164.

1. *Lambert D.* La defense de l'economie: la conjugaison des efforts de l'Etat, de l'entreprise et d'individy. *Strategique*. 1990. No 2. P. 83–98; 2. *Zabrodskiy V., Kapustin N.* Theoretical estimation bases of economic safety of industry and firm. *Business-inform*. 1999. No 15-16. P. 35–37; 3. Economic security of enterprises, organizations and institutions: textbook / V. Ortinsky and others. Kyiv, 2009. 544 p.; 4. *Otenko I., Yaroshenko A.* Analysis and evaluation of economic security factors of the enterprise. *Scientific Bulletin of Uzhgorod University*. Uzhgorod. 2007. № 22, vol. 2. P. 43–48; 5. *Aveni R.* Coping with Hypercompetition: Utilizing the new 7S's framework. *Academy of Management Executive*. 1995. No 9(3). P. 45–57; 6. *Brun M.* Hypercompetition: Characteristics, driving forces and control. *Management and marketing*. 1998. №3. URL: <http://www.vasilieva.narod.ru> (Last accessed 18.01.2020); 7. *D'atlov S.* Innovative hyper-competitiveness in the global economy. *Dialogue of Cultures and Partnership of Civilizations: Formation of a Global Culture*. X International Likhachev's Scientific Readings (St. Petersburg, 13–14.05.2010). P. 446–447; 8. *Laidi A.* Industrial espionage is an outdated concept. The time has come for hypercompetition. *Foreign Press About Russia and More*. 21.04.2011. URL: <http://inopressa.ru/article/21apr2011/lemonde/espionage.html> (Last accessed 18.01.2020); 9. *Lyashenko O.* The conceptualization of management of environmentally friendly security: monograph. Kyiv: NISD, 2015. 348 p.; 10. *Sakhno A., Hryvkiivska O., Salkova I., Kucher L.* Evaluation of the Efficiency of Enterprises by the Method of Analysis of Functioning Environment. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2019. No. 3 (35), Vol. X. P. 499–507; 11. *Sakhno A., Polishchuk N., Salkova I., Kucher A.* Impact of Credit and Investment Resources on the Productivity of Agricultural Sector. *European Journal of Sustainable Development*. 2019. No.8 (2). P.335–345; 12. *Sakhno A., Salkova I., Broyaka A., Priamukhina N.* Methodology for the Impact Assessment of the Digital Economy on Agriculture Development. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*. 2019. Issue 3C, Vol. 8. P. 160–164.

УДК: 658.012:338.242

Г.М. Калетнік, А.В. Шинькович

DOI: 10.36919/2312-7812.4.2019.35

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ ТА КРИЗОВИХ ПРОЦЕСІВ АГРОФОРМУВАНЬ

У статті здійснено ідентифікацію сучасного фінансово-економічного стану та кризових процесів агроформувань, визначено тенденції їх розвитку, виявлено проблемні системні перешкоди та загрози їх діяльності. Проведено аналіз кількості агроформувань, їх однорідності за розмірами; діагностовано стан виробництва, посівних площ, урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності худоби і птиці; досліджено динаміку поголів'я худоби, внесення мінеральних та

органічних добрив, забезпеченість основними засобами, тенденцію формування фінансового результату підприємств до оподаткування, рівень рентабельності виробництва продукції, обсяги державної підтримки та оподаткування та обсяги капітальних інвестицій. Обґрунтовано комплекс різноманітних організаційно-економічних заходів щодо подолання та усунення деструктивних чинників та кризових процесів агроформувань, серед яких: модернізація логістичних ланцюгів; підвищення компетентностей працівників; спрямування значних інвестиційних потоків в іригаційні системи; ширше впровадження GPS-моніторингу сільськогосподарської техніки; розширення асортименту експорту продукції; ширше використання крапельного зрошення, біопестицидів, біодобрив та запровадження органічного, точного землеробства та No-till та Mini-till. Обґрунтовано, що впровадження запропонованих заходів дасть можливість збільшити конкурентоспроможність вітчизняних агроформувань, успішно вийти на світові ринки, модернізувати матеріально-технічне й організаційно-інформаційне забезпечення, мінімізувати ризики й загрози, забезпечити прийнятну прибутковість та залучити необхідні обсяги інвестицій шляхом примноження конкурентних переваг, нарощення компетентностей, здійснення модернізації антикризових механізмів й зміцнення ресурсного потенціалу.

The article identifies the current financial and economic status and crisis processes of agro-formations, identifies trends in their development, identifies problematic systemic obstacles and threats to their activities (low solvency of the population; increasing global competition; expansion of acreage under depleting crops; an increase in the share of imports in logistics; lack of innovative approaches to crop production; increasing role of climate factor; low competitiveness of agricultural products on world markets; the time lag between cost and revenue; non-compliance of agricultural products with international quality standards; inefficient use of resource potential; lack of effective insurance protection; the unpredictability of the impact of inflationary processes; low efficiency of agricultural formations and high cost of their production; problems of degradation of agricultural land; high deterioration and obsolescence of the technological base; increase of water deficit of production; price disparity and high prices for logistical resources), substantiates a set of various organizational and economic measures to overcome and eliminate destructive factors and crisis processes of agro-formations, among them: modernization of logistics chains; improving the competencies of employees; channel significant investment flows into irrigation systems; implement GPS monitoring of agricultural machinery more widely; expand the range of product exports; greater use of drip irrigation, biopesticides, biofertilizers and the introduction of organic, precision farming and No-till and Mini-till, resource saving; promoting the development of stock trading; guaranteeing the availability of cheap loans; use more effective fertilizers, pesticides and modern machinery; stabilization and growth of incomes of small and medium-sized agricultural companies; reducing costs through innovation; improvement of organizational information and accounting support; use of high-precision equipment; modernization of information and communication interactions; investment in production diversification; harmonization of interests of all contact audiences; change of depth of processing of production; formation of competitive organizational structures; transition to export of food products; providing extended reproduction of production; obtaining the necessary certification to enter the world agricultural markets. Implementation of the proposed measures will make it possible to increase the competitiveness of domestic agro-formations, successfully enter the world markets, modernize logistical and organizational support, minimize risks and threats, ensure acceptable profitability and attract the necessary volumes of investment through the expansion of competitive advantages, mechanisms and capacity building.

Ключові слова: фінансово-економічний стан, кризові процеси, тенденції розвитку, системні перешкоди і загрози, організаційно-економічні заходи агроформування.

Keywords: financial and economic status, crisis processes, development trends, systemic obstacles and threats, organizational and economic measures of agro-formation.

Постановка проблеми. На сучасному етапі функціонування агроформувань надзвичайно важливу роль відіграє ідентифікація їх фінансово-економічного стану та кризових процесів, оскільки глобалізаційні процеси, загострення конкурентної боротьби, нові економічні реалії спонукають до пошуку нових драйверів в умовах непередбачуваних деформацій, які б забезпечили потужний поштовх щодо розвитку агроформувань через примноження конкурентних переваг, нарощення компетентностей, модернізацію антикризових механізмів, зміцнення ресурсного потенціалу. Таким чином, стає на часі визначення тенденцій розвитку агроформувань, виявлення проблемних системних перешкод та загроз їх діяльності, обґрунтування комплексу різноманітних організаційно-економічних заходів щодо подолання та усунення деструктивних чинників та кризових процесів й своєчасної адаптації агроформувань до нових викликів та загроз. Саме це дасть можливість збільшити конкурентоспроможність вітчизняних агроформувань, успішно вийти на світові ринки, модернізувати матеріально-технічне й організаційно-інформаційне забезпечення, мінімізувати ризики й загрози, забезпечити прийнятну прибутковість та залучити необхідні обсяги інвестицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом значно поживалися дослідження, присвячені виявленню тенденцій фінансово-економічних процесів агроформувань та проблем їх розвитку. Передусім, це зумовлено розгортанням кризових процесів, що спостерігаються в економічному вітчизняному просторі. Серед вітчизняних учених, які постійно відстежують стан функціонування агроформувань та опрацьовують пропозиції щодо напрямів їх подальшого розвитку, варто згадати таких, як: А. Андрійчук, О. Білорус, О. Бородіна, Л. Вдовенко, В. Галушко, Л. Гуцаленко, А. Діброва, Г. Калетник, С. Кваша, В. Мазур, В. Месель-Веселяк, Т. Осташко, Б. Пасхавер, П. Саблук, І. Свиноус, Л. Ситник, В. Ткачук, М. Шкільняк, О. Шпикуляк, Л. Чорна та ін. Проте, незважаючи на велику кількість потужних фундаментальних цікавих наукових розвідок, дослідження означеної проблематики не варто вважати закінченими, оскільки нові реалії вносять свої специфічні, часто неочікувані корективи та здійснюють вагомий вплив на фінансово-економічні процеси агроформувань, що й пояснює важливість їх подальшого вивчення й узагальнення.

Метою статті є здійснення ідентифікації сучасного фінансово-економічного стану та кризових процесів агроформувань, визначення тенденцій їх розвитку, виявлення проблемних системних перешкод та загроз їх діяльності, опрацювання комплексу різноманітних організаційно-економічних заходів щодо подолання та усунення деструктивних чинників та кризових процесів агроформувань.

Виклад основного матеріалу. Валовий внутрішній продукт сільського господарства на початок 2019 р. сягнув 14%. У 2018 році обсяги експорту сільськогосподарської продукції забезпечили надходження 18,8 млрд дол США (28%). В останні роки частка валової доданої вартості сільськогосподарського виробництва складала від 8,4 до 13,8% загальної суми валової доданої вартості в економіку країни [8] (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники діяльності агроформувань у 2010-2018 рр. [8]

Показник	Роки				
	2010	2014	2016	2017	2018
Валова продукція, млн грн	194887	251427,2	254640,5	249157	269408,1
Валова додана вартість, млн грн	82948	161145	279701	303949	360757
у % до загальної суми валової доданої вартості в економіку країни	8,4	11,7	13,8	12,1	11,9
Вироблено сільськогосподарської продукції: на одну особу, грн	4249	5847	5967	5865	6374
Валова продукція рослинництва, млн грн	124554	177707,9	185052,1	179474,6	198658,1
у % до загальної суми валової продукції	63,9	70,7	72,7	72,0	73,7
з неї: зернові культури	41633	67573,1	69464,2	65169,8	74076,8
технічні культури	33031,2	50512,2	57844,8	56143,1	64127,9
кормові культури	4086,4	4251	3747,1	3547,9	3579,4
Продуктивність праці в рослинництві	133603	228884,7	270863,2	260793,7	305314,5
Валова продукція тваринництва, млн грн	70332,4	73719,3	69588,4	69682,4	70750,0
у % до загальної суми валової продукції	36,1	29,3	27,3	28,0	26,3
з неї: худоба та птиця	31237,4	33813,5	33916,2	33680,7	35039,0
молоко	28533	28246,1	26321,8	26061,2	25520,2
яйця	7935,1	9114,7	7026,9	7215,6	7506,9
Продуктивність праці в тваринництві, грн	130474	224105,1	292511,2	315503,8	348901,4
Капітальні інвестиції, млн грн	11311	18388	49660	63401	65059
у % до загальної суми капітальних інвестицій в економіку країни	6,0	8,4	13,9	14,1	11,2
Прямі інвестиції, млн дол.. США	680,0	776,9	502,2	586,2	578,6
у % до загальної суми прямих інвестицій в економіку країни	1,7	1,4	1,9	1,8	1,7
Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах, грн	132680	227753,4	275317,8	271491,4	313627,3

Встановлено, що «загальна площа земельного фонду України становить 60,35 млн га, з яких 42,72 млн га — землі сільськогосподарського призначення (в тому числі рілля — 32,54 млн. га); частка земель сільськогосподарського призначення у загальній структурі земельних ресурсів України — майже 71,0 %, що є одним із найвищих показників серед європейських країн[10]. Ще 7,8 млн га (19%) займають

пасовища, а 0,9 млн га (2%) складають багаторічні насадження. Дослідження стану землекористування в Україні та Європі за використовуваними системами показників свідчить, що за багатьма з них ми маємо переваги, проте і досі у нас не розроблено універсальний інформаційний інструмент аналізу та управління земельними ресурсами, що ослаблює позиції управління [11]. При цьому зазначимо, що площа деградованих угідь перевищує 6,5 млн га (20% площі ріллі). За період 2010-2018 рр. посівні площі під сільськогосподарськими культурами зросли з 26952 тис. га до 27699 тис. га (на 2,7 %) [8].

Фундаментально вивчено проблему використання сільськогосподарських угідь та розроблено комплекс заходів щодо їх поліпшення Г.М. Калетніком [2], пропозиції якого ми підтримуємо. Зокрема, автор обґрунтовує надзвичайно перспективний «геоінформаційний метод дистанційного зонування землі, в якому забезпечується інтерактивний комплексний аналіз спектро-зонального стану землі за рахунок використання глобальної супутникової системи моніторингу landsat і програмного інтерфейсу ERDAS Imagine» й водночас, здійснює справедливе попередження щодо того, що при відкритті ринку землі негайно всі кошти і всі можливості як власні, так і кредитний капітал, — підуть на придбання землі, що є свідченням фінансування виробничого процесу на сільськогосподарських підприємствах, проте оновлення їх потенціалу, удосконалення техніко-технологічного оснащення матиме незначні обсяги[4]. Встановлено, що «для зниження рівня соціально-політичної напруги у сфері сільськогосподарського землекористування необхідно розробити науково обґрунтовану систему заходів, спрямованих на впровадження ринкового обороту земель на засадах правової визначеності, прозорості та справедливості, а також нівелювати будь-які негативні соціально-економічні наслідки у зв'язку із лібералізацією земельних відносин» [10].

Аналіз кількості агроформувань показав, що у 2010 р. їх налічувалось 48824 одиниць, які в середньому обробляли по 442 га сільськогосподарських земель, у 2014 р. кількість агроформувань зменшилась до 45910 одиниць та 471 га в обробітку в середньому на кожне з них, у 2017 р.— 40735 та 490 га відповідно, а у 2018 році — 40333 та 496 га. Тобто, намітилась стійка тенденція до зменшення кількості агроформувань та збільшення землі в їх обробітку. Подальше дослідження діяльності агроформувань показало їх неоднорідність за розмірами. Так, 48,8% сільськогосподарських угідь обробляли агроформування, в обробітку яких було від 500 до 4000 га і їх частка складає 16,4%. У 2018 році налічувалось 180 агрохолдингів, які обробляли 3977,6 тис. га (19,9 %). У 2018 р. агроформування переважно займались рослинництвом (72% від виробництва ними сільськогосподарської продукції), а тваринництво займало 28%. Виробництво зернових та зернобобових культур в агроформуваннях має стійку висхідну тенденцію, зокрема: у 2000 році — 19964,2 тис. тонн, у 2005 р. — 28790,4 тис. тонн, у 2010 р. — 29779,3 тис. тонн, у 2014 р. — 49902,6 тис. тонн, у 2015 р. — 46506,6 тис. тонн, у 2016 р. — 52022,2 тис. тонн, у 2017 р. — 47905,1 тис. тонн і у 2018 р. — 56096,2 тис. тонн [8] (табл. 2).

За ці роки виробництво цукрових буряків коливалось від 11594,1 тис. тонн до 14599,4 тис. тонн, а виробництво соняшнику збільшилось у 4 рази. Щодо урожайності сільськогосподарських культур, то визначено у процесі дослідження динаміку її невинного зростання. Так, урожайність зернових і зернобобових культур збільшилась

від 18,3 ц/га у 2000 р. до 52,2 ц/га у 2018 р., цукрових буряків — від 171 ц/га у 2000 р. до 518,8 ц/га у 2018 році, а соняшнику — зросла з 11,8 ц/га у 2000 р. до 24,1 ц/га у 2018 році. Ці дані свідчать про підвищення інтенсифікації сільськогосподарського виробництва в агроформуваннях, що підтверджується й даними використання ними добрив і пестицидів[8].

Таблиця 2

Динаміка посівних площ (тис.га) та поголів'я худоби і птиці (млн. гол.) в Україні [7]

Показник	Рік			
	2016	2017	2018	2019
Культури зернові та зернобобові	14439,5	14607,3	14839,0	15279,4
Культури технічні	8656,0	9161,2	9266,0	9026,0
Коренеплоди	1834,0	1840,3	1825,0	1820,6
Культури кормові	1936,0	1825,5	1769,0	1715,7
Велика рогата худоба	3941,4	3904,3	3852,6	3674,5
у т.ч. корови	2134,2	2095,4	1998,0	1906,0
Свині	7141,4	6544,2	6459,9	6292,7
Вівці та кози	1456,8	1460,0	1566,8	1518,2
Птиця	213206,4	213877,5	245450,8	254785,7

Підтверджує це той факт, що під посіви сільськогосподарських культур у 2000 році було внесено 278,7 тис. тонн мінеральних добрив, а у 2018 році вже 2147,4 тис. тонн. У 2000 р. частка удобреної площі складала 22 %, а у 2018 році — 91 %. Натомість використання органічних добрив знизилось через скорочення поголів'я худоби. Так, якщо у 2000 р. було внесено 28410,1 тис. тонн добрив органічного походження, то у 2018 році ця цифра становила 10643,6 тис. тонн. При цьому зауважимо, що вітчизняні агроформування вносять у 2-3 рази менші обсяги добрив і в 1,5-2 рази менше використовують пестицидів на 1 га, ніж сільськогосподарські виробники у економічно потужних країнах[8].

Різне зменшення поголів'я худоби пояснює й низхідні тренди виробництва тваринницької продукції (табл. 2). Протягом 2010-2018 рр. кількість худоби зменшилась із 4494,4 тис. гол. у 2010 р. до 3332,9 тис. гол. у 2018 році, виробництво яловичини за цей період знизилось на 2,5%. У 2014-2018 рр. виробництво свинини знизилось з 1017,0 у 2014 р. до 965,6 у 2018 р., тобто на 5 %. Виробництво птиці за цей же період зросло з 1278,8 тис. тонн у 2010 р. до 1770,2 тис. тонн у 2018 році (на 38,4%)[8].

Забезпеченість агроформувань основними засобами вважаємо незадовільною, підтвердженням чого є зменшення їх вартості за період з 2010 до 2018 рр. на 33,4% та значення коефіцієнта їх зносу, що спостерігався у контурі 35-43%. Найбільш зношеними виявились комбайни. Кількість кукурудзозбиральних комбайнів у розрахунку на 10000 га посівної площі кукурудзи порівняно з 2000 р. знизилась з 81 шт. до 4 шт. (на 2030%), кількість льонозбиральних комбайнів знизилась на 1700% відповідно. Разом з тим спостерігається тенденція до зростання потужності використовуваної техніки (табл. 3).

Таблиця 3

Майно, інвестиції та сільськогосподарська техніка агроформувань [8]

Показник	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Власний капітал тис. грн.	275226,7	370158,0	436337,7
Необоротні активи, тис. грн у т.ч.	167460,6	213401,3	272513,7
Трактори тис. шт.	127,9	132,7	129,3
Середня потужність двигуна трактора, кВт	94,1	95,1	97,3
Зернозбиральні комбайни, тис. шт.	26,7	27,4	26,8
у розрахунку на 10000 га посівної площі культур зернових (без кукурудзи), шт.	35	38	38
Кукурудзозбиральні комбайни, тис. шт.	1,6	1,5	1,5
Установки та агрегати для доїння корів, тис. шт.	10,2	10,3	9,5
Оборотні активи, тис. грн	504995,9	553429,0	639025,2
Запаси, тис. грн	112447,2	157133,4	203408,0
Поточні зобов'язання і забезпечення, тис. грн	334244,7	338533,1	416146,2

Цікавим є той факт, що власний капітал агроформувань зріс з 275226,7 тис. грн у 2015 р. до 436337,7 тис. грн у 2017 р., тобто на 58,5%, а необоротні активи зросли з 167460,6 тис. грн у 2015 р. до 272513,7 тис. грн у 2018 р., тобто на 62,7%. Також, за цей період, спостерігається зростання оборотних активів з 504995,9 до 639025,2 тис. грн (на 26,5%), а запасів – з 112447,2 до 203408,0 тис. грн (на 80,9%).

У 2018 р. фінансовий результат до оподаткування в агроформуваннях знизився до 67170,8 млн грн проти 101996,1 млн грн у 2015 р., 90122,1 млн грн – у 2016 р. та 68606,5 – у 2017 р. [8, 9] (табл. 4). Частка агроформувань, що отримали збитки, також зросла: у 2018 р. вона становила 13,3%, проти 11,0 % у 2015 р., 11,6 % – у 2016 р. та 13,2% – у 2017 році. Найбільш збитковими були малі агроформування, 16,7 % з них отримали збитки. Рівень рентабельності всієї діяльності має низхідний тренд. Так, значення показника у 2018 р. склало 13,5 %, проти 30,4 у 2015 р., 25,6 у 2016 р. та 16,5% – у 2017 р. Рівень рентабельності операційної діяльності теж демонструє низхідний тренд. Так, у 2018 р. він склав 18,5 % проти 43,0 у 2015 р., 33,6% у 2016 р. та 23,2% – у 2017 р.

За останній період високорентабельним було виробництво соняшника (від 32,5% до 78,4), плодові та ягідні культури (від 6,4 % до 65,8 %), виноград (від 22,6 % до 92,9 %), зернові та зернобобові (від 24,7 % до 42,6 %); переважно збитковим – виробництво м'яса, овець і кіз (від – 43,0 до –16,6) та великої рогатої худоби (від – 34,5 % до 3,4).

Зауважимо, що 75% агроформувань обмежені щодо можливості залучення додаткових фінансових ресурсів, що вважаємо негативним чинником. За статистикою, переважаюча частина сільськогосподарських товаровиробників зразу продає 80-100% свого врожаю для поповнення оборотних коштів [1].

Таблиця 4

Фінансові результати агроформувань, обсяги державної підтримки та оподаткування протягом 2010-2018 рр. [8, 9]

Рік	Фінансовий результат до оподаткування, млн грн	Фактичні видатки Державного бюджету		Агроформування, які одержали збиток		Акумуляоване ПДВ		Обсяг надходжень до зведеного бюджету від сплати податків і зборів	
		усього, млрд грн	у % до ВП	у % до загальної кількості	фінансовий результат, млн.грн	усього, млрд грн	у % до ВП	усього, млрд грн	у % до ВП
2010	17291,8	1,32	0,07	30,5	5014,3	3,29	1,75	34,3	17,6
2011	25565,9	0,73	0,50	17,0	5049,3	3,60	1,60	40,1	17,2
2012	26992,7	0,83	0,28	21,7	6914,0	5,77	2,66	42,1	18,9
2013	15147,3	0,85	0,34	20,1	11349,2	6,44	2,62	44,0	17,9
2014	21677,4	0,42	0,16	15,8	30493,6	15,22	6,05	46,1	18,3
2015	103137,6	0,33	0,14	11,5	25742,6	45,22	18,88	67,8	28,3
2016	91109,5	0,13	0,05	12,2	12832,7	6,61	2,60	88,8	34,9
2017	69344,1	4,90	2,01	13,8	20532,6	2,57	1,05	111,2	45,5
2018	60131,1	3,51	1,34	11,0	26291,1	0,00	0,00	124,4	47,5

Протягом 2010-2018 рр. обсяги капітальних інвестицій зросли майже у 6 разів (з 11311 млн грн (6%) у 2010 р. до 2018 р. 60659 млн грн (11,2%) у 2018 році). Тренд прямих інвестицій також демонструє низхідний уклін і у 2018 р. знизився до 578,6 млн дол. США проти 680 млн дол. США у 2010 р., та 776,9 млн дол. США у 2014 р. Найбільші обсяги прямих інвестицій залучені з Кіпру (137,5 млн дол. США, або 36,4% у 2010-2018 рр.), Британських Віргінських островів (85,2 млн дол. США, або 10,2% у 2010-2018 рр.), Німеччини (80,7 млн дол. США, або 6,3% у 2010-2018 рр.), Данії та Польщі [1].

Т. Ю.Прутська обґрунтовано визначає причини кризи у сільському господарстві, основними з яких називає значне скорочення фінансової підтримки аграрних формувань з боку держави, відсутність паритету цін на засоби виробництва і реалізовану сільським господарством продукцію, значне скорочення обсягів отриманих кредитів підприємствами галузі, недосконалість моделей державної, у тому числі фінансової, підтримки агробізнесу[13]. У 2018 році 82 банки прокредитували агроформування на суму 67,68 млрд грн, при цьому середня кредитна ставка складала 17,7 % [9] (рис. 1).

Зауважимо, що банки розробили нові кредитні продукти для агроформувань, так звані партнерські програми, за якими відсоткова ставка складає 10-12 % за гривневими запозиченнями та 6,75 % — за валютними. Деякі агроформування змогли скористатися аграрними розписками, факторингом, товарними кредитами, проектним та вексельним фінансуванням, хоча зростання обсягів довгострокового кредитування так і не відбувається. Користуються популярністю серед агроформувань договори з фінансового лізингу. У 2018 році за ними залучено більше 5,1 млрд грн за ставками від 1% за валютними запозиченнями та від 10% за гривневими запозиченнями. Пер-

ший внесок переважно складає більше 20 % від загальної вартості обладнання чи техніки.

Рис. 1. Обсяги залучених кредитів агроформуваннями та середньооблікова й середньозважена відсоткові ставки протягом 2000-2018 рр. [9]

Фактичні видатки Державного бюджету за програмами підтримки розвитку агроформувань не мають стабільності й помітно коливаються. Так, у 2010 році їх сума склала 1,32 млрд грн, у 2015 р. — 0,33 млрд грн, у 2016 р. — 0,13 млрд грн, у 2017 — 4,9 млрд грн, а у 2018 р. — 3,51 млрд грн, тобто варіація за роками складає майже 38 разів. У 2019 році на програму здешевлення придбання вітчизняної техніки для сільськогосподарських підприємств у бюджеті було закладено 881,8 млрд грн. Програма, що діє уже два роки, довела свою ефективність: за перше півріччя 2018 року обсяг придбання техніки збільшився на 37%. Завдяки програмі підтримки, аграрії мають можливість придбати сільгосптехніку вітчизняного виробництва із суттєвою знижкою, яка для представників фермерських господарств досягла колосальних 40% [12]. Встановлено, що за рівнем державної підтримки аграріїв Україна посідає 58 рейтингове місце з 66 країн з обсягом витрат у 23,36 дол. США на 1 га, що у 5 разів менше за середньосвітовий показник обсягів підтримки [14]. Слід відмітити, що державне регулювання та державна підтримка діяльності агроформувань потребує реформування, у контексті чого Г.М. Калетнік слушно акцентує увагу, що «основними вимогами до різних форм регулювання є: своєчасність, стабільність, повнота, внутрішня узгодженість» [3].

Такий інструмент управління ризиками, як страхування, агроформування використовують фактично лише для залучення банківських кредитів, операцій факторингу, фінансового лізингу та форвардів. Страхове забезпечення агроформувань вважаємо незадовільним, оскільки частка застрахованих посівних угідь знаходиться у контурі 2,1-5,4 %, розмір франшизи коливається від 30 % до 50 %, а страхові тарифні ставки є завищеними.

Слід також відмітити негативний вплив зростання податкового навантаження на агроформування, а саме відміну спеціального режиму оподаткування. Через сплату

єдиного податку агроформуваннями податкове навантаження у 2018 році зросло зрівняно з 2015 роком майже у 2 рази.

У 2018 році майже 3 млн чол. (18% від загальної кількості працюючих) працювали в агроформуваннях (у 2000 р. — 23,2%). Забезпеченість агроформувань працівниками характеризується низхідним трендом протягом 2014-2018 рр. (2937,6 (18,0 %) у 2018 р. проти 3091,4 (17,1%) у 2014 р., а у 2017 р. — 2860,7 тис. осіб (17,7%) Кількість найманих працівників теж має низхідний тренд (476,2 (8,2%) у 2018 р. проти 647,3 тисяч осіб (8,3%) у 2010 р.). Такий стан можна пояснити тяжкими умовами праці, використанням робочої сили з недостатнім рівнем кваліфікації, низькими зарплатами працюючих, сезонністю робіт та некомфортними умовами проживання в сільській місцевості [8], хоча «діяльність господарств населення забезпечує зберігання й розвиток сімейної форми господарювання, самозайнятості членів селянських сімей та одержання ними додаткового доходу, а також розвиток сільських територій»[6].

У 2018 році агроформування платили своїм працівникам в середньому 7166 грн за місяць, або 80,8% від середньомісячної по Україні заробітної плати (у 2010 р. 1430 грн, або 63,9 % від середньомісячної оплати по Україні). У агроформуваннях спостерігається низький рівень освіти працівників та низький рівень їх компетентностей. Майже 52 % працівників не мають ніякої спеціальної підготовки. Працівників, які мають вищу освіту нараховується близько 13,7 %. Нині, 40 % агроформувань стикаються із проблемою кадрового забезпечення, близько 15 % агроформувань вважають, що вони достатньо забезпечені кадрами.

У великих агроформуваннях ефективність організаційного дизайну знаходиться на вище середньому та середньому рівні, а в середніх та малих агроформуваннях — на середньому та низькому рівні. Фактично, переважно в агроформуваннях, нерациональними є бізнес та інформаційно-комунікаційні ланцюги, низька аналітична обробка вхідної інформації, застаріле комп'ютерне та програмне забезпечення, відсутня технологічна й компетентісна можливість збору, накопичення та обробки необхідного інформаційного масиву, наявна функціональна замкненість структурних підрозділів управління та окремих виконавців, спостерігається громіздкість та заплутаність організаційної структури, відсутні чіткі регламенти прав, повноважень та відповідальності працівників, порушуються оптимальні організаційні норми керованості, нестабільні зворотні організаційні, інформаційні та комунікаційні зв'язки із підрозділами та окремими працівниками агроформування, неефективні процедури ухвалення управлінських рішень та відповідних заходів, низький стан інформаційної та кібер-безпеки агроформувань, не розробляються заходи щодо підвищення іміджу та рівня ділової репутації агроформувань, слабка обліково-аналітична підтримка діяльності агроформувань.

Огляд наукових публікацій та здійснена ідентифікація фінансово-економічного стану та кризових процесів агроформувань дозволяє означити наступні тенденції їх розвитку [1, 3, 5, 7, 12]: сільськогосподарське виробництво набуває стабільної висхідної динаміки; підвищилась концентрація аграрного виробництва; виявлено зв'язок обсягів посівних площ, виробництва продукції із продуктивністю та прибутковістю і рентабельністю агроформувань; сільськогосподарське виробництво набуває стабільної позитивної динаміки; виробництво рослинницької продукції зростає; виробництво тваринницької продукції не стабільне і має низхідний тренд;

створюються нові робочі місця; агроформування спеціалізуються, переважно, на виробництві високорентабельних видів продукції; має місце повільне впровадження інновацій; трудомістка і високозатратна продукція виробляється господарствами населення; незадовільна кадрова політика; погіршується якість ґрунтів; рентабельність сільськогосподарської продукції демонструє висхідний тренд; слабе організаційно-інформаційне та обліково-аналітичне забезпечення; знижується чисельність поголів'я ВРХ та, відповідно, скорочується виробництво продукції скотарства; недостатня й нестабільна державна підтримка; недостатні обсяги іноземних інвестицій; низька продуктивність.

Означені тенденції розвитку агроформувань дозволили виявити проблемні системні перешкоди та загрози їх діяльності [1, 3, 5, 7, 12]: низька платоспроможність населення; нарощування глобальної конкуренції; розширення посівних площ під виснажливими культурами; зростання частки імпорту в матеріально-технічному забезпеченні; відсутність інноваційних підходів до виробництва сільськогосподарських культур; зростання ролі кліматичного чинника; низька конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції на світових ринках; часовий лаг між витратами та виручкою; невідповідність сільськогосподарської продукції міжнародним стандартам якості; неефективне використання ресурсного потенціалу; відсутність дієвого страхового захисту; непередбачуваність впливу інфляційних процесів; низька ефективність агроформувань та висока собівартість їх виробництва; проблеми деградації сільськогосподарських угідь; висока зношеність та моральна застарілість технологічного базису; посилення вододефіцитності виробництва; ціновий диспаритет і високі ціни на матеріально-технічні ресурси; імпорт дешевих харчових продуктів низької якості; галузева незбалансованість сільськогосподарського виробництва; висока невизначеність діяльності; складність цінових прогнозів; низька якість життя в сільській місцевості; низький рівень вітчизняної селекційно-племінної бази; недосконале нормативно-правове поле; застарілість пунктів штучного запліднення; важкодоступність кредитів банків; відсутність в регіонах належної переробної інфраструктури; брак інвестиційних коштів; наявність тіньового зернового ринку; послаблення конкурентних позицій; небезпека становлення латифундистського типу господарювання; низький рівень державної підтримки малих та середніх агроформувань; невисока продуктивність сільгоспвиробництва; дефіцит фінансових ресурсів; сировинна зорієнтованість експорту; створення преференцій великим агроформуванням; недостатній рівень розвитку інформаційної інфраструктури; нестабільна політична ситуація, корупція, рейдерство.

Для успішного розвитку агроформувань доцільно здійснити комплекс різноманітних організаційно-економічних заходів щодо подолання та усунення деструктивних чинників та кризових процесів, а саме [1, 3, 5, 7, 12]: провести модернізацію логістичних ланцюгів; підвищити компетентності працівників; спрямувати значні інвестиційні потоки в іригаційні системи; ширше впроваджувати GPS-моніторинг сільськогосподарської техніки; розширити асортимент експорту продукції; ширше використовувати крапельне зрошення, біопестициди, біодобрива; ширше запроваджувати органічне, точне землеробство та No-till та Mini-till; здійснювати ресурсозбереження; сприяти розвитку біржової торгівлі; гарантувати доступність дешевих кредитів; використовувати більш ефективні добрива, пестициди та сучасну техніку; стабілізувати і сприяти

нарощуванню доходів малих і середніх агроформувань; зменшувати витрати шляхом впровадження інновацій; покращувати організаційно-інформаційне та облікове забезпечення; застосовувати високоточну техніку; модернізувати інформаційно-комунікаційні взаємодії; інвестувати диверсифікацію виробництва; гармонізувати інтереси усіх контактних аудиторій; змінити глибини переробки продукції; сформувати конкурентоспроможні організаційні структури; перейти до експорту продовольчих товарів; забезпечити розширене відтворення виробництва; сприяти проходженню необхідної сертифікації для виходу на світові аграрні ринки.

Висновки. У статті здійснено ідентифікацію сучасного фінансово-економічного стану та кризових процесів агроформувань, визначено тенденції їх розвитку, виявлено проблемні системні перешкоди та загрози їх діяльності, обґрунтовано комплекс різноманітних організаційно-економічних заходів щодо подолання та усунення деструктивних чинників та кризових процесів агроформувань. Впровадження запропонованих заходів дасть можливість збільшити конкурентоспроможність вітчизняних агроформувань, успішно вийти на світові ринки, модернізувати матеріально-технічне й організаційно-інформаційне забезпечення, мінімізувати ризики й загрози, забезпечити прийнятну прибутковість та залучити необхідні обсяги інвестицій шляхом примноження конкурентних переваг, нарощування компетентностей, здійснення модернізації антикризових механізмів й зміцнення ресурсного потенціалу.

1. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки : наукова доповідь / за ред. Бородіної О.М., Шубравської О.В. Київ : ДУ „Інститут економіки та прогнозування НАН України. — 2018. 152 с.; 2. Калетнік Г. Запровадження довготермінової оренди і спрощення процедури пролонгації договору оренди землі сприятимуть розвитку сільгоспвиробництва. Землепорядний вісник. 2014. №6. С. 6–7; 3. Калетнік Г. М., Мазур А. Г., Кубай О. Г. Державне регулювання економіки : Навчальний посібник. Київ : Хай-Тек Прес, 2011. 428 с.; 4. Калетнік Г. М. Підлипна М. П., Янович В. П. Геоінформаційний метод дистанційного зонування землі на базі програмного забезпечення erdas imagine. Техніка, енергетика, транспорт АПК. 2016. №2. С. 5–11; 5. Лупенко Ю. О., Месель-Веселяк В. Я. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року. Київ : ННЦ ІАЕ, 2012. 218 с.; 6. Мазур А.Г., Шепель Т.П., Дмитрик О.В. Ефективність виробництва продовольчої продукції в особистих селянських господарствах системи АПК. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2018. Випуск № 7. С. 7 – 24; 7. Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України. Економіка АПК. 2016. № 6. С. 37–49; 8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>; 9. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <http://minagro.gov.ua>; 10. Правдюк А.Л., Правдюк Н.Л. Ринок земель сільськогосподарського призначення : реалії та перспективи економічного та правового середовища. Економіка.Фінанси.Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 3. С.21-35; 11. Правдюк А.Л., Правдюк Н.Л. Посилення якості облікової інформації та її ролі в управлінні земельними ресурсами. Економіка АПК. 2018. № 10. 2018. С.26-39; 12. Правдюк А.Л., Прутська Т.Ю., Правдюк М.В. Інформаційне забезпечення управління підприємницькою діяльністю на засадах інституціоналізму: монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 360 с.; 13. Прутська Т.Ю. Пріоритетні напрями розбудови інфраструктури підтримки підприємництва в аграрній сфері та ефективного землекористування. Економіка. Фінанси. Менеджмент. 2016. № 12. С. 36-45; 14. Сьомченко О.А. Фондовий ринок у фінансовому забезпеченні агропромислового виробництва : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеню доктора

економічних наук. Київ, 2017. 39 с.

1. Agrarniy i silskiy rozvitok dlya zrostannya ta onovlennya ukraïnskoï ekonomiki (2018) [Agrarian and rural development for growth and renewal of the Ukrainian economy] : naukova dopovid / za red. Borodinoï O.M., SHubravskoï O.V. Kiïv : DU „Institut ekonomiki ta prognozuvannya NAN Ukraïni. 152 p. (in Ukrainian); 2. *Kaletnik G.* (2014) Zaprovdjennya dovgoterminovoï orendi i sproschennya protseduri prolongatsii dogovoru orendi zemli spriyatimut rozvitku silgospvirobnitstva [The introduction of long-term leases and the simplification of the procedure of prolongation of the lease of land will contribute to the development of agricultural production]. *Zemlevporyadnyi visnik*. No 6. Pp. 6–7. (in Ukrainian); 3. *Kaletnik G. M., Mazur A. G., Kubay O. G.* (2011) Derjavne reguluvannya ekonomiki [State regulation of Economy] : Navchalnyi posibnik. Kiïv : Hay-Tek Pres. 428 p. (in Ukrainian); 4. *Kaletnik G. M. Pidlipna M. P., YAnovich V. P.* (2016) Geoinformatsyniy metod distantsiynogo zonuвання zemli na bazi programnogo zabezpechennya erdas imagine [Geoinformation method of remote zoning based on erdas imagine software]. *Tehnika, energetika, transport APK*. 2016. No 2. Pp. 5–11 (in Ukrainian); 5. *Lupenko YU. O., Mesel-Veselyaka V. YA.* (2012) Strategichni napryami rozvitku silskogo gospodarstva Ukraïni na period do 2020 roku [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period till 2020]. Kiïv : NNTS IAE. 218 p. (in Ukrainian); 6. *Mazur A.G., Shepel T.P., Dmitrik O.V.* (2018) Efektivnist virobnitstva prodovolchoï produktsii v osobistih selyanskih gospodarstvakh sistemi APK [Efficiency of food production in personal peasant farms of the agro-industrial complex]. *Ekonomika. Finansi. Menedjment: aktualni pitannya nauki i praktiki*. Vipusk No 7. Pp. 7 – 24. (in Ukrainian); 7. *Mesel-Veselyak V.YA., Fedorov M.M.* (2016) Strategichni napryami rozvitku agrarnogo sektoru ekonomiki Ukraïni [Strategic directions of development of agrarian sector of economy of Ukraine]. *Ekonomika APK*. No 6. Pp. 37–49. (in Ukrainian); 8. Ofitsiyniy sayt Derjavnoï slujbi statistiki Ukraïni [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>; 9. Ofitsiyniy sayt Ministerstva agrarnoi politiki ta prodovolstva Ukraïni [Official Website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]. URL: <http://minagro.gov.ua>; 10. *Pravdyuk A.L., Pravdyuk N.L.* (2017) Rynok zemel silskogospodarskogo pryznachennya : realii ta perspektivi ekonomichnogo ta pravovogo seredovischa [Agricultural land market: the realities and prospects of the economic and legal environment]. *Ekonomika.Finansi.Menedjment: aktualni pitannya nauki i praktiki*. No 3. Pp. 21-35 (in Ukrainian); 11. *Pravdyuk A.L., Pravdyuk N.L.* (2018) Posilennya yakosti oblikovoï informatsii ta ii roli v upravlinni zemelnimi resursami [Increasing the quality of accounting information and its role in land management]. *Ekonomika APK*. No 10. Pp. 26-39 (in Ukrainian); 12. *Pravdyuk A.L., Prutska T.YU., Pravdyuk M.V.* (2019) Informatsiynе zabezpechennya upravlinnya pidpriemnitskoyu diyalnistyu na zasadah institutsionalizmu [Information support for the management of entrepreneurial activity on the basis of institutionalism]: monografiya. Kiïv : TSentr uchbovoi literaturi. 360 p. (in Ukrainian); 13. *Prutska T.YU.* (2016) Prioritetni napryami rozbudovi infrastrukturi pidtrimki pidpriemnitstva v agrarniy sferi ta efektyvnogo zemlekoristuvannya [Priority Areas for Developing an Infrastructure for Supporting Agricultural Entrepreneurship and Effective Land Use]. *Ekonomika. Finansi. Menedjment*. No 12. Pp. 36-45 (in Ukrainian); 14. *Somchenkov O.A.* (2017) Fondoviy rynok u finansovomu zabezpechenni agropromislovogo virobnitstva [The stock market in the financial support of agricultural production] : avtoreferat disertatsii na zdobuttya naukovogo stupenyu doktora ekonomichnih nauk. Kiïv, 39 p. (in Ukrainian)